

De oudste Friese speelfilm Kar út Twa

Eind december 1937 verscheen de eerste Friese speelfilm, *Kar út Twa*. Het was een zwart-wit film zonder geluid, met Friese tussentitels en Nederlandse ondertitels. De film, die de strijd van twee jongens om een meisje in beeld brengt, was een productie van het toen pas opgerichte filmerscollectief 'Film yn Fryslân'. De tweede Friese speelfilm, *De Dream* van regisseur Pieter Verhoeff, kwam in 1985 uit, bijna vijftig jaar later.

Wietske Hoogenberg als Anne in de film. (Fries Film Archief)

Vanwege de primeur als eerste Friese speelfilm is *Kar út Twa* een mijlpaal in de Friese filmgeschiedenis. Aanleiding voor de film was het vijftigjarig bestaan van het Ljouwter Toaniel in 1937. Regisseur Willem Hielkema, redacteur van het *Leeuwarder Nieuwsblad*, wilde ter gelegenheid daarvan een film maken. Eén van de grote boerencoöperaties, de Coöperatieve Vereniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenodigdheden voor Friesland (C.A.F.) stelde duizend gulden beschikbaar. Het in 1936 opgerichte collectief 'Film yn Fryslân' werd er bijgehaald en de stichting Fryske Spylfilm opgericht. De Friese bevolking gaf alle steun, zoals het ter beschikking stellen van hun boerderij of arbeiderswoning. *Kar út Twa* ging op Tweede Kerstavond in première in de Harmonie in Leeuwarden, na afloop van de door het Ljouwter Toaniel gebrachte luchtige komedie *Film yn Fryslân*

in drie bedrijven van Douwe Kalma. Het liefdesdrama gaat over Anne die tussen Rudmer en Murk moet kiezen. Aanvankelijk zijn Anne en Rudmer een paar, maar Rudmer raakt in de gevangenis, als hij bij de kermis zijn rivaal Murk een messteek geeft. Als hij uit de gevangenis komt, blijkt dat Anne inmiddels verkering heeft met Murk. Na talloze perikelen, waaronder het stelen van een koe en een achtervolging, belandt Murk uiteindelijk in de cel en... vinden Anne en Rudmer elkaar weer.

De filmopnamen waren, behalve in Leeuwarden, in tal van

Fraaie toneeltjes

Friese dorpen en streken gemaakt. De financiële middelen waren niet genoeg voor het maken van geluidsopnamen, maar dit gemis werd gedeeltelijk goed gemaakt door een apart van de film gemaakte 'muzikale illustratie' van Sytse Jan van der Molen. Zijn pianomuziek was op grammofoonplaten vastgelegd en werd los van de film ten gehore gebracht. De platen zijn in de loop van de jaren

Titelbeeld van *Kar út Twa*, een zwart-wit film zonder geluid met Friese tussentitels en Nederlandse ondertitels. (Fries Film Archief)

versleten. De 16mm film werd in allerlei lokalen gedraaid. Aanvankelijk duurde de projectie een uur, maar omdat er maar één kopie was en er door het veelvuldig afspelen wel eens een stukje film afbrak, is de totale duur nu 46 minuten. *Kar út Twa* werd tot in 1946 in Friesland en daarbuiten vertoond. De film werd met enthousiasme ontvangen. Vooral de fraaie toneeltjes uit het Friese boeren-, dorps- en stadsleven en de natuurscènes vond men geslaagd. Maar er was ook direct kritiek, met name op het verhaal: 'Is det dan Fryslân? It mes, it stellen fen in kou, finzenis? Hwet meije frjemden wol fen de Friezen tinkel!' En juist vanwege het mes was de film alleen goedgekeurd voor personen boven de 14 jaar, zo schreef begin februari 1938 het *Nieuwsblad van Friesland Hepkema's Courant*.

Het scenario van *Kar út twa* was van Sybe Douwes de Jong, journalist, dichter, toneelschrijver en redacteur van de *Leeuwarder Courant*. Willem Hielkema, redacteur van het

Landbouwvoorlichtingsfilm

Leeuwarder Nieuwsblad en mede-hoofdredacteur van het *Nieuwsblad van Friesland* was de regisseur. De filmopnamen zijn gemaakt door Gerrit Aalfs (Harlinger tekenleraar, fotograaf en filmer) en Piet Plantinga (Leeuwarder drogist). Johannes Doedes de Jong (fotograaf, filmer en dichter uit Aldtsjerk) was verantwoordelijk voor het draaiboek en de eindmontage. De acteurs in de film waren van het Leeuwarder toneelgezelschap, aangevuld met een paar gasten. De hoofdrollen waren voor Hendrik Visser (Rudmer) en Doede Nieuwenhuis (Murk) en Wietske Hoogenberg speelde Anne.

Kar út Twa is een recht-voor-zijn-raap film met de diepgang van een mestpraam, waarin de twee mannelijke hoofdpersonen clichématig als goed en fout worden neergezet en de twijfelende vrouwelijke hoofdrolspeelster heen en weer geworpen wordt. Ongeloofwaardig is het dat Anne, bij afwezigheid van Rudmer die notabene voor haar opkwam, verkering met haar aanrander Murk heeft, en dan ook nog tussen de twee moet kiezen.

Murk toont Anne dat hij nu genoeg geld heeft om haar te trakteren op de kermis in Leeuwarden. (Fries Film Archief)

Murk wordt gepakt door de veldwachter. (Fries Film Archief)

Het zijn echter de niet in scène gezette beelden die anno 2015 van bijzondere waarde blijken te zijn. Bij nauwkeurige bestudering vallen dingen op die in 1937 nog heel normaal waren. Zo maakten Aalfs en Plantinga uitgebreid opnamen van het hooien met paard en wagen. Allerlei oude ongemotoriseerde landbouwwerktuigen komen uitgebreid in beeld. Af en toe bekruipt je het gevoel of je naar een landbouwvoorlichtingsfilm zit te kijken. In de film zijn zeer weinig gemotoriseerde vervoersmiddelen te zien. Het met de hand koeien melken in het weiland is met de komst van de melkmachines verdwenen, en ook de huiskamerkroegjes in boerderijen bestaan niet meer. De scènes op de drukbezochte kermis in Grou waar mannen en vrouwen in lange rijen gearmd lopen (met vermakelijke beelden van de draaimolens, de schommels, de Kop van Jut,

Doede Nieuwenhuis als Murk in de film. (Fries Film Archief)

< Sybe Douwes de Jong schreef het scenario van *Kar út twa*. Hij was journalist, dichter, toneelschrijver en redacteur van de *Leeuwarder Courant*. (Tresoar)

> Johannes Doedes de Jong verzorgde het draaiboek voor de film. (Tresoar)

de poffertjeskraam) en de drukke veemarkt in Leeuwarden met de onderhandelende veehandelaren in hun lange jassen en met bamboestokjes laten zien dat overgewicht in de jaren dertig niet veel voor kwam. Ook de scènes op de drukke perrons van de treinstations in Groningen en Leeuwarden, en van de rijdende trein met stoomlocomotief, de shots van de uit het raam kijkende Rudmer (hij ziet boerderijen en op het land werkende mensen) zijn gemakkelijk. Opvallend is de afwezigheid van de stad, deze komt alleen voor in de openings- en slotscènes met shots van de Huizen van Bewaring en de stations in Groningen en Leeuwarden. Johannes Doedes de Jong, die het draaiboek had geschreven, wist zich in 1992 nog goed te herinneren dat de regisseur de situatie niet in de hand had. Piet Plantinga en Gerrit Aalfs filmde de hele zomer naar eigen inzicht en volgden het scenario amper. De Jong hoorde pas weer over hun

filmactiviteiten toen Hielkema en de C.A.F.-directeur bij hem aanbelden. Ze hadden de avond daarvoor de film bekeken en waren nogal verslagen. Het leek nergens op, het was geen film maar een strook bewegende beelden, zonder begin, midden of eind. Om de abrupte overgangen te verzachten, monteerde De Jong er losse natuuroptnamen doorheen, die Aalfs zomaar had geschoten. 'Technisch mankeert er veel aan *Kar út Twa* en de mise-en-scène is niet bijzonder,' schreef de recensent van de *Leeuwarder Courant* na de première. Maar verder was hij mild: 'de film heeft lokale sfeer en is daarom interessant. De natuuroptnamen maken veel goed, ze laten zien hoe mooi Friesland is.'

Toen in 1949 de in 1938 opgerichte Fryske Filmrounte (die beschouwd werd als een voortzetting van 'Film yn Fryslân') werd opgeheven omdat de organisatievorm niet meer bevredigde, werd het aanwezige filmmateriaal, waaronder *Kar út Twa*, overgedragen aan het Bureau voor Culturele Zaken in Friesland. Het filmerscollectief 'Film yn Fryslân' werd in 1949 weer heropgericht met als doel 'het vervaardigen van Friese culturele en speelfilms en het uitvoeren van opdrachten' en bestond uit Gerrit Aalfs te Harlingen, Hein Faber te Franeker, Johannes Doedes de Jong te Aldtsjerk, Piet Plantinga te Leeuwarden en Piet Suir te Harlingen. De originele film *Kar út Twa* is nu één van de topstukken in het Fries Film Archief en is op www.friesfilmarchief.nl te bekijken. <

Medewerkers van *Kar út Twa* in 1976 bij het Fries Film Festival. Doede Nieuwenhuis, die Murk speelde, staat achter in het midden. (Tresoar)

Gerrit Aalfs (1892-1970) was één van de drijvende krachten achter het filmerscollectief 'Film yn Fryslân'. Vanaf de jaren 1920 registreerde hij de veranderingen in de landbouw en het landschap van Friesland. Aalfs kwam in 1922 vanuit Drenthe in Harlingen wonen en was daar 36 jaar lang tekenleraar aan de Rijks Hogere Burgerschool. Op zijn Harley Davidson trok hij de hele provincie door om opnamen te maken van nieuwe landbouwmachines en het verdwijnende landbouwbedrijf. Hij filmde, ontwikkelde en monteerde het materiaal zelf in een schuurtje bij zijn woning aan de Zuidoostersingel 31. In zijn Zuiderzeefilm geeft hij een nauwkeurig verslag van het werk aan de Afsluitdijk tussen 1926 en 1932. De film was in bezit van de Directie Zuiderzeewerken en is in heel Nederland te zien geweest. Bij een vertoning in Veendam brak er brand uit en ging een fors deel van de film verloren. Opnamen van de afsluiting door Gerrit Aalfs, de laatste happen aarde die de Afsluitdijk dichtmaken, zijn door Joris Ivens (zonder naamsvermelding van Gerrit Aalfs) gebruikt in zijn film *Woeste Gronden*. Andere films van Gerrit Aalfs zijn de landbouwfilm *Friese weiden* uit circa 1930 en Friese documentaires over sportgebeurtenissen en het landschap. Na zijn pensionering in 1957 ging Aalfs weer terug naar Drenthe en hield zich bezig met fotografie.